

**ЮРИДИК ШАХСЛАРДА ЯНГИ ТАШКИЛ ЭТИЛГАН ВА ҚИСҚАРГАН ИШ
ЎРИНЛАРИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ**
(Самарқанд вилояти мисолида)

Саидов Нурали Рахимович,

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Инсон ресурсларини бошқариш кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация: Аҳолини даромад манбаи бўлган иш ўринлари билан таъминлаш долзарб масала ҳисобланади. Ушбу мақолада юридик шахслар томонидан янги ташкил этилган ва уларда қисқарган иш ўринлари таҳлили амалга оширилган. Таҳлиллар натижасидан келиб чиққан ҳолда аҳолини иш ўринлари билан таъминлаш ва мавжуд иш ўринларини сақлаб қолишга оид таклифлар берилган.

Таянч иборалар: барқарор иш ўринлари, иш билан бандлик, юридик шахс

Abstract: Providing the population with jobs that are a source of income is an urgent issue. In this article, the analysis of newly created and reduced jobs by legal entities is carried out. Based on the results of the analysis, proposals were made to provide jobs to the population and maintain existing jobs.

Key words: stable jobs, employment, legal entity

Кириш

Аҳоли даромадларини ошириш ва бунинг учун аҳолини иш билан таъминлаш ҳамда иш ўринлари сонини ошириш мақсадида кўплаб чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Иш ўринлари сонини ошириш мақсадида тадбиркорларга кўплаб кенг имкониятлар яратиб берилмоқда.

Янги иш ўринларини яратиш масаласи республикада давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Иш ўринлари сонининг меҳнат бозори талабларига мос келмаслиги меҳнат бозорида талаб ва таклиф мувозанатининг бузилишига, ҳудудларда ишсизлик даражасининг ошиб кетишига, норасмий меҳнат миграцияси ва норасмий иш билан бандликнинг ўсишига олиб келмоқда.

Ҳозирда корхона ва ташкилотлар яъни юридик шахслар томонидан иш ўринлари яратилсада қисқа муддат ичида баъзиларининг қисқартирилиши кузатилмоқда. Бунга асосий сабаблар:

- хусусий секторда иш ўринларини яратган корхона ва ташкилотларнинг ўз барқарорлигини сақлаб қола олмаслиги;
- инвестиция киритишдаги ҳатолар сабаб янги ташкил этилган корхона ва ташкилотларнинг қисқа муддат ичида ўз фаолиятини яқунлаши;
- фаол корхоналарнинг нофал ҳолатга келиши;
- корхоналар даромад манбаи қисқариши каби омиллар таъсир кўрсатмоқда

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда ушбу тадқиқот юридик шахсларда яратилган ва қисқартирилган иш ўринларини таҳлил қилишни мақсад қилиб олган.

Ушбу мақсадга эришиш учун ўз олдига:

- йил давомида янги очилган, фаолияти тугатилган ҳамда фаолият юритган юридик шахсларнинг ташкилий ҳуқуқий шаклини таҳлил этишни,

- шунингдек, юридик шихсларда яратилган ҳамда қисқартирилган иш ўринларини таҳлил этишни мақсад қилиб олган.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили

Иш ўринлари асосий капиталга киритилган инвестициялар, яъни қурилиш ишларига килинган харажатлар, асбоб-ускуна харажатлари, транспорт воситалари, жиҳоз ва хўжалик инвентарини сотиб олиш ҳамда

бошка харажатлар асосида яратилади.

Иш ўрни ва янги иш жойларини ташкил этиш бўйича бир қанча иқтисодчи олимлар ўз фикр ва мулоҳазаларини билдиришган.

Иқтисодчи олим академик Қ. Абдурахмоновнинг тарифига кўра иш ўрни бу ишлаб чиқариш маконининг бир қисми бўлиб, унда барча асосий ва ёрдамчи технологик ускуналар, мосламалар, асбоблар, иш мебеллари, махсус қурилмалар жойлашган бўлиб, улар муайян турдаги ишларни бажариш учун мўлжалланган.[1] Иқтисодий жиҳатдан иш ўрни инсоннинг юксак меҳнат унумдорлигига эришиши, ўзи ва оиласининг яхши яшаши учун етарли бўладиган даромад топиш манбаидир.

Профессор А.Ш. Назаровнинг тарифига кўра иш ўрни ишлаб чиқариш ҳудудининг битта иш бажарувчига ёки бир гуруҳ ишчиларга ажратиб берилган ҳамда маҳсулот ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш учун керакли бўлган меҳнат куруллари ва меҳнат предметлари билан етарли таъминланган майдонга аталади. [2]

Профессор О.Г. Кузнецовнинг таъкидлашича, янги иш ўринлари сонини илмий-техник тараккиёт, янги ишлаб чиқариш корхоналарининг ишга туширилиши, фаолият юритаётганларини эса кўллаб-қувватлаш асосида ошириб бориш мумкин. [3]

Жаҳон банкининг Ижтимоий масалалар гуруҳи Президенти Джим Ен Ким мамлакатларнинг ҳукумат органлари учун янги иш жойларини ташкил этиш устувор масала бўлиши кераклигини таъкидлаб ўтиб, бунда давлат албатта хусусий сектор билан самарали алоқада бўлиши кераклигини қайд этган. [4]

Тадқиқотчи олимлар томонидан иш ўринлари аҳамияти ва унинг сонини ошириш ҳақида кўплаб тадқиқотлар олиб борилган бўлиб вилоятдаги қисқартирилган иш ўринлари ва унинг сабаблари тўғрисида етарлича изланиш олиб борилмаган.

Тадқиқот методологияси

Ушбу мақсадга эришиш учун статистик маълумотларни тўплаш ва таққослаш усулларида, олинган натижаларни умумлаштириш ва асослашда таҳлил усулларида фойдаланилди. Ушбу методлар мақоланинг таҳлил ва натижалар қисмида қўлланилиб, қуйида хулоса қилишимизга ёрдам берган. Қўлланилган методларнинг натижаси аҳолини барқарор иш ўринлари билан таъминлашга хизмат қилади

Таҳлил ва натижалар

Республикамизда иш ўринларининг асоси бўлган корхона ва ташкилотларни қўллаб қувватлаш, уларнинг сонини ошиши учун қулай шарт-шароитлар яратиб берилмоқда.

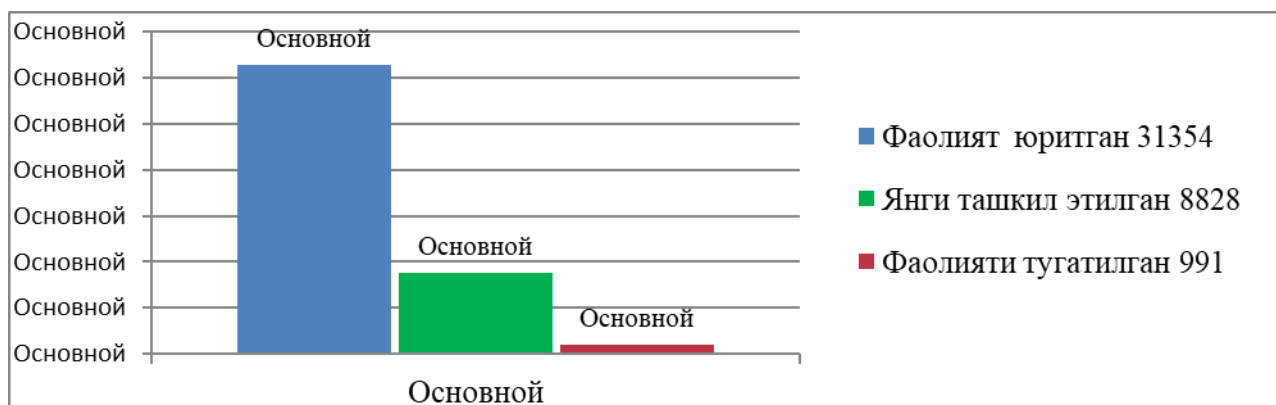
1-жадвал

Самарқанд вилоятида корхона ва ташкилотларнинг ташкилий ҳуқуқий шакллари¹⁷

Ташкилий ҳуқуқий шакли	2018 йил	2019 йил	2020 йил
Янги ташкил этилган			
Масъулияти чекланган жамият	2804	4579	4789
Хусусий корхона	533	1237	1009
Оилавий корхона	953	2143	2677
Унитар корхона	30	27	15
Акциядорлик жамияти	1	-	
Бошқалар	553	379	338
Жами	4874	8365	8828
Фаолияти тугатилган			
Масъулияти чекланган жамият	528	802	534
Хусусий корхона	360	338	289
Оилавий корхона	53	167	117
Унитар корхона	16	6	11
Акциядорлик жамияти	-	1	-
Бошқалар	131	114	40
Жами	1088	1428	991
Фаолият юритган			
Масъулияти чекланган жамият	9451	11869	15417
Хусусий корхона	4624	4884	5544
Оилавий корхона	1549	2476	4311
Унитар корхона	205	221	231
Акциядорлик жамияти	25	29	30
Бошқалар	5207	5587	5821
Жами	21061	25066	31354

¹⁷ ЎзР Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида

Янги ташкил этилган корхоналар ва ташкилотларга имтиёзлар тақдим этилиб, фаолияти тугатилган корхоналарнинг тугатилиш сабаблари ўрганиб чиқилмоқда. Чунки янги ташкил этилган корхона билан бир неча иш ўринлари яратилсада худди шундай фаолияти тугатилган корхоналарда бир неча иш ўринлари йўқотилади. Шунингдек фаолият юритаётган корхона ва ташкилотлар таркибида нофаоллари ҳам мавжуд бўлиб, бу ҳолат ҳам иш ўринлари қисқаришига олиб келади. Кенгроқ таҳлил учун корхона ва ташкилотларнинг ташкилий ҳуқуқий шакллари, фаолият юритаётган, янги ташкил этилган ва фаолтияти тугатилганларини таҳлил этиш талаб этилади 1-жадвал маълумотларидан кўринадики, 2020 йилда 8828 та корхона ташкил этилиб, шундан Масъулияти чекланган жамиятлар 4789 тани, Хусусий корхоналар 1009 тани, Оилавий корхоналар 2677 тани, унитар корхоналар 15 тани ва бошқалари 338 тани ташкил этган. Ушбу корхоналарда иш ўринлари ташкил этилган бўлсада, жорий йилда 991 та корхона ўз фаолиятини якунлаганлики сабабли иш ўринлари қисқарган. Яъни 991 та корхонага киритилган инвестиция ва иш ўринлари сони йўқотилган. Корхона ва ташкилотлар иш ўринларининг асоси ҳисобланиб энг аввало корхона ва ташкилотларни асраб қолиш талаб этилади.

1-диаграмма. 2020 йилда Самарқанд вилоятида корхона ва ташкилотларнинг ташкилий ҳуқуқий шакллари¹⁸

Республикамизда нафақат корхона ва ташкилотларнинг фаолияти тугатилишини олдини олиш балки улардаги иш ўринлари қисқартирилиши олдини олиш ва сақлаб қолиш каби чора-тадбирларга жиддий эътибор қаратила бошланди. Баъзи ҳолатларда корхона ва ташкилотлар ўз фаолиятини тугатмасда штат бирликларини қисқартириши мумкин (2-жадвал) Бунга асосан корхоналарнинг даромад манбалари қисқарганлиги, иш ҳақи тўлови қобилиятини тушиб кетганлиги ва бошқа омиллар сабаб бўлмоқда. Ушбу ҳолат

¹⁸ ЎзР Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида

корхона ва ташкилотларнинг ташкилий ҳуқуқий шакли бўйича қайси бирида кўп учраётганлигини таҳлил қилишни талаб этади

2-жадвал

Самарқанд вилояти бўйича иш ўринларини қисқартирган юридик шахслар ва йўқотилган иш жойлари сони¹⁹

Ташкилий ҳуқуқий шакли	2019 йил		2020 йил	
	Иш ўрнини қисқартирган Юридик шахслар сони, бирлик	Йўқотилган иш ўринлар сони, ўрин	Иш ўрнини қисқартирган Юридик шахслар сони, бирлик	Йўқотилган иш ўринлар сони, ўрин
Жами	3249	35705	4501	31525
Хусусий корхона	566	2152	783	2838
Оилавий корхона	229	592	499	1168
Маъсулияти чекланган ёки қўшимча маъсулиятли жамият	1954	13962	2801	19101
Акциядорлик жамияти	30	4239	24	742
Унитар корхона	58	2085	55	447
Бошқалар	412	12675	339	7229

2-жадвал маълумотларидан кўринадики 2020 йилда 4501 та корхона штат бирликни қисқартирганлиги сабабли 31525 та иш ўринлари қисқарган. Энг кўп иш ўринларини қисқартирган корхоналар булар Маъсулияти чекланган жамиятлар бўлиб, 2020 йилда уларнинг сони 2801 тани ташкил этган.

Шунингдек, қисқартириш билан бир қаторда кўплаб юридик шахслар томонидан янги иш ўринлари ҳам яратилган (3-жадвал)

3-жадвал

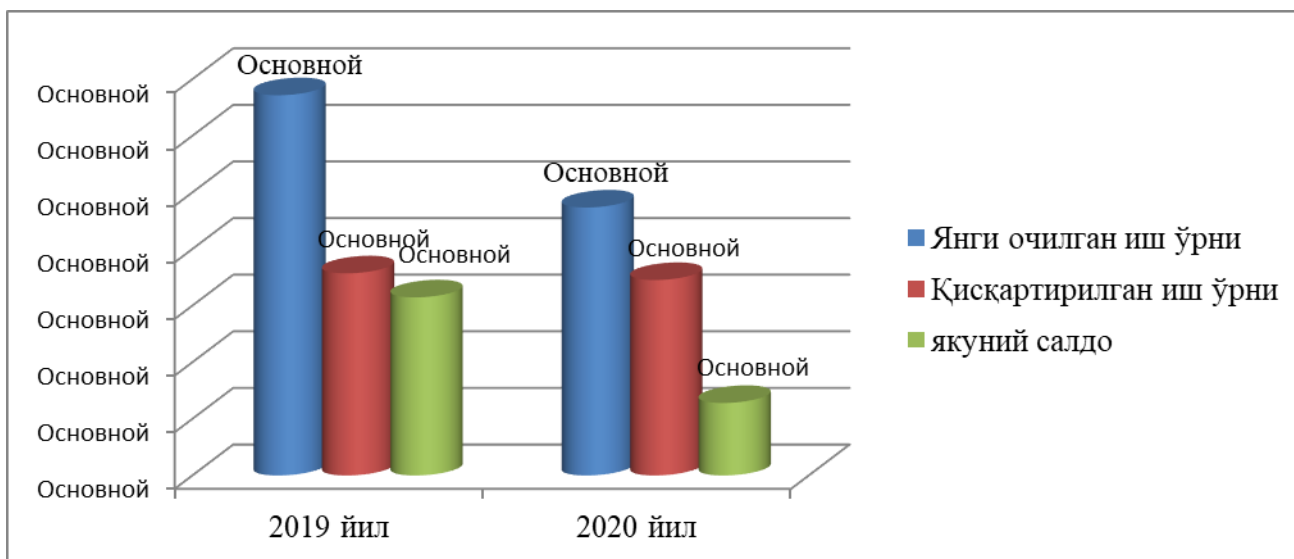
Самарқанд вилояти бўйича юридик шахсларда янги ташкил этилган иш ўринлари сони²⁰

Ташкилий ҳуқуқий шакли	2019 йил		2020 йил	
	Юридик шахслар сони, бирлик	Янги очилган иш ўринлар сони, ўрин	Юридик шахслар сони, бирлик	Янги очилган иш ўринлар сони, ўрин
Жами	11883	67163	11607	47336
Хусусий корхона	1933	5452	1489	3532
Оилавий корхона	2211	4308	2642	3776
Маъсулияти чекланган ёки қўшимча маъсулиятли жамият	6921	43630	6549	30102
Акциядорлик жамияти	19	325	17	339
Унитар корхона	74	1291	54	542
Бошқалар	725	12157	856	9045

¹⁹ ЎзР Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида

²⁰ ЎзР Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида

3-жадвал маълумотларидан кўринадикки 2020 йилда 11607 та юридик шахсларда 47336 та янги иш ўринлари очилган. 2019 йилда эса 11883 та юридик шахсларда 67163 та иш ўринлари очилган. 2019 йилда ўртача битта юридик шахсда 6 та иш ўрни очилган бўлса 2020 йилда бу ҳолат 4 тани ташкил этган. 2020 йилда янги очилган ва қисқартирилган иш ўринларини ўзаро солиштирадиган бўлсак қўшимча 15811 та иш ўрнига эга бўлинган (2-расм).

2-диаграмма. Янги очилган ва қисқартирилган иш ўринларининг ўзаро салдоси

2-диаграмма маълумотларидан кўриш мумкинки иш ўринлари қисқарган бўлсада янги иш ўринлари кўпроқ очилиши эвазига ўзаро салдо плюста бўлган.

Хулоса ва таклифлар

Юқоридаги таҳлил натижаларидан хулоса қилиб айтиш мумкинки, иш ўринларининг асоси бўлган янги ташкил этилган корхона ва ташкилотлар сони йиллар давомида ошиб борган. Ўз навбатида бир неча юридик шахслар ўз фаолиятини тугатган ва уларнинг ўрнига бир неча янги юридик шахслар фаолиятини бошлаган. Бу ҳолат иш ўринларининг сонини камайишига олиб келсада янги очилганлари эвазига плюстадаги салдо сақланиб қолган. Ушбу хулосалардан келиб чиқиб қуйидаги таклифларни бериш мумкин:

- фаолиятини тугатган корхона ва ташкилотларнинг фаолияти тугатилиши сабабларини ўрганиш ва уни бартараф этиш бўйича чоралар кўриш;

- нофаол корхоналарни қайта фаоллаштириш, уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва улардаги иш ўринлари қисқартирилишини олдини олиш;

- инвестицияларни жалб қилган ҳолда ҳар бир туман кесимида барқарор фаолият юритадиган ва доимий фаол корхона ва ташкилотларни барпо этиш;

- корхона ва ташкилотлар нофаоллигини олдини олиш мақсадида ишбилармонлик муҳитини ривожлантириш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти: Дарслик – Т.: IQTISODIYOT, 2019. – 282 б.

2. И.Бакиева. Меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш. Ўқув кўлланма. -Т.: Иқтисодиёт. 2019. - 220 б.

3. Кузнецов О.Г. Инвестиционное стимулирование создания новых рабочих мест на действующих предприятиях. Автореферат на соискание дисс. кан.экон.наук. -Москва, 2009 г.

4. <http://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2012/10/01/jobs-cornerstone-development-says-world-development-report>

5. <https://doi.org/10.1080/09585192.2015.1137607>

6. <https://www.researchgate.net/publication/243460259>

7. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотлари.